उत्प्रेरणा (Motovation)

<u>उत्प्रेरणा</u>

"Maximizing the human potential at work"

- □कुनै पनि सिकारु वा प्राणीलाई कुनै काम गर्न वा नगर्नका निम्ति अग्रसर गराउने प्रेरक तत्वलाई उत्प्रेरणा भनिन्छ । यो एउटा मनोवैज्ञानिक प्रिक्रिया हो र यसले व्यक्ति विशेषको कार्यलाई सुनिश्चित गर्दछ र यो सिकाइलाई अघि बढाउने शक्ति (driving force to learn) हो,
- □कर्मचारीलाई कार्य प्रति उन्मुख र उत्सुकता गराउने तरिका,
- □व्यक्तिलाई गति प्रदान गर्ने शक्ति वा कार्य,

- □अंग्रेजी शब्द Motivation ल्याटिन भाषाको movere बाट विकसित भएको हो। जसको अर्थ to move वा to active हुन्छ,
- □उत्प्रेरणाले व्यक्ति वा प्रणीलाई सिकाइ तर्फ अग्रसर गराउँछ। यसलाई सिकाइ प्रयासको थालनी गर्ने शक्तिको रुपमा हेर्न सिकन्छ,
- □भएको ज्ञानलाई काम प्रति उत्प्रेरित गर्ने शक्तिलाई (motive power) भिनन्छ, सिकारु वा व्यक्तिलाई सिकाइ प्रति प्रेरित गर्ने प्रेरक तत्वहरु आवश्यकता (need) अन्तरइच्छा (drive) र प्रोत्सहान (incentive) हुन्,
- ☐ Motivation = Desire*Commitment*Ability*Willingness

उत्प्रेरणाको महत्व

- ❖काम प्रति इच्छाशक्ति जगाउन,
- ♦सिकारुलाई सिकाइप्रति झुकाव उत्पन्न गर्न,
- ❖लक्ष्य र उदेश्य प्राप्तिमा सहयोगी हुन्छ,
- कर्मचारीहरुको उपस्थिति दरमा वृद्धि गर्न,
- ❖संगठनमा भएको स्रोत र साधनको वृहत रुपमा उपयोग गर्न.

- संगठनात्मक द्धन्द्धहरुको न्यूनीकरण गर्न,
- ❖संगठनमा उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन,
- ❖कर्मचारीहरुलाई आफ्नो संगठनमा Retention गर्न,
- संगठनका असल कार्य संस्कृतिको विकास गर्न,
- संगठनमा हुन सक्ने तनावहरुको कुशल रुपमा व्यवस्थापन गर्न,
- सहभागितामूलक निर्णय प्रकृयामा जोड दिन,
- ❖सेवा प्रवाह छिटो, छरितो र गुणस्तरीय रुपमा प्रवाह गर्न।

उत्प्रेरणाको सिद्धा

1. Maslow's hierarchy of nee

SELF-ACTUALIZA-TION

morality, creativity, spontaneity, acceptance, experience purpose, meaning and inner potential

SELF-ESTEEM

confidence, achievement, respect of others, the need to be a unique individual

LOVE AND BELONGING

friendship, family, intimacy, sense of connection

SAFETY AND SECURITY

health, employment, property, family and social abilty

PHYSIOLOGICAL NEEDS

breathing, food, water, shelter, clothing, sleep

मास्लोको सिद्धान्त (Theory of Maslow)

- 1) शारीरिक आवश्यकता (Physiological Needs)
- 2) सुरक्षा सम्बन्धि आवश्यकता (Safety Needs)
- 3) सामाजिक आवश्यकता (Social Needs)
- 4) आत्मसन्तृष्टिको आवश्यकता (Self-actualization Needs) र
- 5) आत्मसम्मान आवश्यकता (Theory of Selfesteem)
- ❖विभिन्न पाँच तहमा बिभाजित गरि एक तहको आवश्यकता पुर्ति भएपछि अर्को तहको आवश्यकता देखापर्ने कुरा बताएका छन् ।

Herzberg's motivation-hygiene theory

Herzberg's Two-Factor Principles

Job Dissatisfaction

Influenced by Motivator Factors Improving the motivator factors increases job satisfaction

Influenced by Hygiene Factors

- Achievement
- Recognition
- Responsibility
- The work itself
- Advancement
- Personal growth

Improving the hygiene factors decreases job dissatisfaction

- Working conditions
- Coworker relations
- Policies and rules
- Supervisor quality
- Base wage, salary

हजवर्ग (Herzberg) को सिद्धान्त (Theory of Herzberg):

- ॐफ्रेडरिक हजबर्ग (Frederick Herzberg) ले मानवीय चाहनाहरुलाई न्युनतम आवश्यकता (Maintenance Factors) र दोस्रो तहको चाहनालाई उत्प्रेरक (Motivators) को रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्।
- ❖गाँस बाँस, सुरक्षा, मित्रता र सामाजिक संलग्नतासँग सम्बन्धित पहिलो तहको तत्वहरु मानवीय जीवनकालागि न्युनतम आवश्यकता भएकाले त्यस्तो चाहनाको पुर्ति नभएको अवस्थामा मानिस असन्तुष्ट भै काम प्रति उत्साहित हुन् सक्दैन ।

❖पिहलो तहका चाहनाहरु पुरा भए पिछ मात्र दोस्रो तहमा पर्ने शिक्त, प्रतिष्ठा र सम्मान सम्बन्धि चाहना एवम् आत्म गौरव र आत्म सन्तुष्टिको चाहनाहरुको पिरपुर्तिवाट भने मानिसलाई कार्यसम्पादनमा उत्प्रेरित गर्न सिकेन्छ ।

Theory X and Theory Y (Douglas

MC Gregori

Theory X

- Human behaviour must be externally controlled.
- 2 Management must direct, motivate and 2 Motivation is a built-in human control people and their behaviour.
- Most people are not very clever, lack ambition, dislike responsibility and prefer to be led.
- 4 People are lazy, work as little as possible and are passive or resistant to the organization's needs.
- Most people are self-centred, resistant to change and indifferent to organizational needs.

Theory Y

- People can be self-controlled and self-directed.
- characteristic that managers can recognize and develop.
- **3** People have great potential for development and are capable of assuming responsibility.
- 4 People are not passive or resistant to organizational needs; experience of organizations may make them so.
- **5** People willingly support organizational goals, especially if these are aligned with their own.

सिद्धान्त X

- √ कामदारहरू स्वभावेले अल्छि काम ठग्न खोज्ने,
- √काम वाट पन्छिने,
- √काममा ढिलो आउने छिटो जाने,
- √अपनत्व निलने र उत्तरदायित्व लिन नरुचाउने खालका हुने हुँदा उनिहरुवाट उच्च नियन्त्रण एवम डरत्रासको माध्यमवाट अधिक काम लिन सिकन्छ भन्ने सोचाइ राख्दछे ।

सिद्धान्त Ү

✓ काम गर्ने वातावरण उपयुक्त भएको अवस्थामा मानिसहरूले कामलाई सहज ढंगले लिन्छन् र उत्तरदायित्व लिन रुचाउँछन्, कामप्रति समर्पण, अपनत्व, जिम्मेवारी एवम् उत्तरदायित्व बोध राख्ने भन्ने विश्वास राख्दछ।

Vroom's expectancy theory

Vrooms Expectancy Theory

Expectancy

Instrumentality

Valence

The belief that the more effort expended on a task, the greater our performance

The belief that if we perform well, we will receive a greater reward

What value we place on the expected outcome of our efforts

उत्प्रेरणाका प्रकृति तथा विशेषताहरु

- Psychological Process
- ❖Influencing Behavior
- Unending Process
- Positive or Negative

- **❖**Whole /Individual
- ❖Inspire and Encourage
- Complex and Unpredictable
- Hierarchy of Need
- Unsatisfied Need is a Motivator
- Monetary and Non-Monetary Influence

<u>उत्प्रेरणामा प्रभाव पार्ने उत्प्रेरक</u> <u>तत्वहरू</u>

मौद्रिक उत्प्रेरक तत्त्व

- □तलब, भत्ता, स्थानीय भत्ता,
  □कर्मचारी संचय कोष सुविधा,
  □दशें खर्च, उपचार खर्च,
  □बीमा, बिदाको तलब,
  □ग्रेड वृद्धि,
  □उपचार खर्च,
  □शेक्षिक वा सन्तती वृद्धि।
- □सरुवा बढुवा,
  □तालिम,
  □भ्रमण,
  □पुरस्कार,
  □नेतृत्वको अवसर,
  □सेवाको सुरक्षा र स्थायित्व,
  □निर्णयाधिकार।

नेपालको सार्वजनिक प्रशासनमा उत्प्रेरणामा रहेका समस्यहरु

- >कार्य संपादन व्यवस्थापन प्रणाली लागू गर्न नसक्नु,
- >वृत्ति विकास स्पष्ट र अनुमान योग्य बनाउन नसकन्,
- >कार्य संपादनका लागि स्पष्ट मानक, मापदण्ड र सूचकको अभाव हुनु,
- > आस, त्रास र प्रभावका आधारमा कार्य संपादन मूल्याकन हुनु,

- >सरुवा बढुवा तालिम र बैदेशिक भ्रमण जस्ता पक्ष समतामूलक ढङ्गले वितरण हुन नसक्नु,
- >कार्य संपादनलाई समग्र वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्न नसक्नु,
- >कार्य संपादन मूल्याकनमा सेवाग्राही, सहकर्मी र सहयोगी कर्मचारीहरुको सहभागिता नहुनु,
- >जीवन जीउन कठिन हुने किसिमको तलव तथा सुविधाहरु,
- >सबै सेवा तथा समूहहरुमा वृत्ति विकासको सम्मान अवसर नहुनु,

- >सार्वजनिक प्रशासनमा असल कार्य संस्कृतिको अभाव कायम हुनु,
- >दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित बनाउन नसक्नु,
- >Right man in Right Place in Right time को व्यवस्था प्रभावकारी छैन,
- >कामको वितरण बैज्ञानिक ढङ्गले हुने गरेको पाइदैन,
- >प्रभावकारी गुनासो व्यवस्थापन भएको छैन,
- >हाकिम र अन्य कर्मचारीहरु बीचमा मनोवैज्ञानिक दुरि कायम रहनु।